

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשות מטות-מסעי, תשס"ו
מספר 662מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"עתיד היובל שיפסוק" לתחולתו של היובל

בפרשתנו מוזכר שוב סיפורן של בנות צלפחד, הפעם בהיבט של העברת נחלה משבט לשבט כאשר יורשת משבט אחד נישאת לבן שבט אחר. ראשי השבט מביעים את חששם שנחלתן תיגרע מנחלת השבט עקב נישואים כאלה, שכן אף בשנת היובל אין הנחלה חוזרת לבעליה המקוריים, ומכאן ההמלצה שבת יורשת תינשא לבן שבטה.

אנו למדים אפוא כי דיני שנת היובל שעל-פיהם חוזרת כל נחלה לבעליה המקוריים אינם חלים על נחלה שעברה משבט לשבט עקב קשרי נישואין. במקרה זה הקרקע לעולם לא תשוב לשבט המקורי שנחלה אותה. במאמרי בעניין היובל (דף שבועי מס' 652, פרשת בהר-בחקתי תשס"ו) נסקרו מספר עניינים הקשורים ביובל ובתחולתו. בעניין זה ראוי להרחיב.

רש"י בסוגיית הגמרא בגיטין לו ע"א, בד"ה "בשביעית בזמן הזה", קובע: "דבכית שני הואיל ולא היה יובל נהג, לא נהגו שמיטין מדאוריתא". אם כן, לשם מה מנו את היובלות? אליבא דרש"י, מניית היובלות תכליתה היה קידוש שמיטין (ערכין לב ע"ב), אף שנהגו מדרבנן.

תוספות על אתר, ד"ה "בזמן שאתה משמט", מסביר את דעת רש"י: "דבכית שני, הואיל ולא נהג יובל, שלא היו כל יושביה עליה, לא נהגו שמיטה מדאוריתא". ר"ת רואה קושי בשיטת רש"י. הוא סובר כי בבית שני נהג יובל, שכן קיימות עדויות שהביאו קרבנות אשם שפחה חרופה (כריתות יא ע"א). שפחה חרופה היא אישה שחציייה שפחה וחציייה בת-חורין והיא מאורסת לעבד עברי. אם מצויה שפחה חרופה הרי מצויה עבד עברי, ועבד עברי נוהג רק כשנוהג יובל (ערכין כט ע"א).

הוכחה נוספת של התוספות היא מדין "בתי ערי חומה". על-פי דיני ממכר וגאולה של בית עיר חומה המופיעים בפרשת בהר (ויק' כה:כט), אם בית עיר חומה אינו נגאל בזמן הקצוב, הוא אינו יוצא ביובל. לדעת התוספות, אכן נהג דין בתי ערי חומה בזמן הבית השני, וראיה לכך מצויה בדברי תקנת הלל, שאם בעל בית רוצה לפדות את ביתו (בית עיר חומה, כמובן) והקונה משתמט ואינו חפץ בפדיון, מפקיד הבעלים את מעותיו בלשכה, פורץ את הדלת ונכנס לביתו. הכסף המופקד בלשכה יועבר לקונה שיבוא וייטול מעותיו.

לפי התוספות נהג יובל בבית שני מדאורייתא, כי לשיטתם החזיר ירמיהו הנביא את עשרת השבטים מגלותם, ולמרות שלא כולם עלו "חשיב כל יושביה עליה". מאידך, מי שסבור ש"מנו יובלות לקדש שמיטין", וממילא לא נהג יובל מדאורייתא, מניח כי עשרת השבטים לא שבו בחזרה.
על דעה זו של ר"ת משיג הרמב"ן כדלקמן:

1. העולים מבבל היו מיהודה ומבנימין – לא מוזכרים עולים משבטים אחרים.
2. העולים היו מעורכבים: יהודה בבנימין ובנימין ביהודה, ואנו למדנו: "כל יושביה עליה" – כתקנן, ולא בזמן שהן מעורכבים.
3. גם למי שסובר שתרומה בזמן הזה היא דאורייתא, הפרשת חלה היא מדרבנן, שכן כתוב: "'בבואכם' – בביאת כולכם אמרתי ולא בביאת מקצתכם". כלומר עליית מקצת השבט אינה נחשבת, ולא ניתן לקרוא לעלייה כזו: "כל יושביה עליה".

מסיבות אלה סבור הרמב"ן כי היובל נהג רק מדבריהם, כלומר מדרבנן. הרמב"ם סובר (זרעים הלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ג) שיובל נהג בבית שני. עזרא עלה בשנה השביעית להתחלת בניינו של הבית השני, ומשנה זו החלו למנות "מניין אחר" (שכן לדעתו, "כיון שחרב הבית הראשון בטל מנין זה" - המניין הראשון). שנה י"ג לבניין הבית הייתה אפוא שנת השמיטה הראשונה. מנו שבע שמיטות וקידשו את שנת החמישים.

ואולם, מסייג הרמב"ם, "אעפ"י שלא היתה שם יובל בבית שני, מונין היו אותו כדי לקדש שמיטות". הרמב"ם מביא גם את גישת "כל הגאונים" (שם הל' ה'). לגישתם, בכל שנות החורבן אומנם לא מנו יובלות, אך מנו שמיטות. כך גם החל מחורבן בית שני. לדעתם לא מונים את שנת החמישים כלל. על האמור בהלכה ה' מקשה ה"כסף משנה". מה ההבדל בין האמור כאן לבין האמור בהלכה ג', שם אומר הרמב"ם שלא מנו בכלל מאז החורבן ועד עליית עזרא?

ועוד: בהלכה ה' נאמר כי לא מונים יובלות כלל. מכאן שלשיטה השנייה, האמורה בהלכה ג', כן מונים יובלות, ודבר זה עומד בסתירה למה שנאמר קודם, שמנו יובלות לקדש שמיטין דווקא בזמן הבית ולא לאחר חורבנו.

לדעת ה"כסף משנה", דעת הגאונים היא שעל אף החורבן (הראשון) לא בטלה מניית השמיטין, ורק יובלות לא מנו. מאחר שביהמ"ק חרב במוצאי שביעית, מסתדר המשך מניין השביעיות ברצף. ראה לדבריו מביא ה"כסף משנה" מתשובת ר' האי גאון, שקדם כמובן לרמב"ם, ודברי שניהם מכוונים. כמו כן מוסיף ה"כסף משנה" שהגאונים סוברים כי כשנהג יובל המניין היה באופן שהיובל לא נכנס במניין השמיטות, שכן קדושת יובל לחוד וקדושת שביעית לחוד. אולם משאין היובל נהג, כיוון שאין לשנת החמישים קדושה יותר משאר שנים - "דין הוא שייכנס היובל בכלל שני השבוע כיון שאין לו קדושה". לכן משחרב הבית בראשונה לא מנו אלא שבע שבע (שמיטות). ואע"פ שנבנה הבית, מאחר שלא היה יובל נהג מפני ש"אין יושביה עליה" (זאת למרות שנאמר מנו יובלות לקדש שמיטין - זה רק לפי הדעה שגם בזמן שאין היובל נהג, שנת החמישים אינה מן המניין), לא מנו יובלות.

בעניין זה אומר ה"חזון איש" (הלכות שמיטה ויובל): "והלכך באותן שנים שגלו ולא היו כל יושביה עליה מנו יובל לקדש שמיטין (לפני החורבן) וכן כשעלה עזרא קידש לעניין יובל כדאמר (ערכין לב ע"ב), אע"פ שאין מצוות היובל נהגות, מ"מ קדושת היובל איתי לעניין המניין. אבל בגלות בבל כיוון שבטלה קדושה (קדושת הארץ) בטלה קדושת יובל לגמרי". ואפילו מי שסבור ששמיטת כספים היא מהתורה גם בזמן הזה, וכן היה גם בגלות בבל, יש למנות שמיטות ולא מונים יובל שאין קדושת יובל כלל, "כיוון שבטלה קדושת הארץ והווי א"י כחול"ל".

לדעת ה"חזון איש" יש בכך הסבר לשיטת הגאונים על-פי הגמרא ביבמות, שקדושה שנייה לא קידשה לעתיד לבוא ובטלה קדושת יובל לגמרי. זו אפוא הסיבה שמונים רק שמיטין, ואין מתייחסים כלל ליובל. לדעת החזון איש, הרמב"ם סוטה מדעת הגאונים, וסובר כי יש חילוק בין קדושת הארץ לקדושת המקדש ולקדושת ירושלים. קדושת הארץ אכן בטלה בחורבן ראשון, אבל קדושת מקדש וירושלים, שקידש שלמה - לא בטלה.

עזרא לא היה צריך אפוא לחזור ולקדש את המקדש ואת ירושלים. הוא חידש את קדושת שאר הארץ, לרבות בעניין היובל, ועל כן נמנתה שנת היובל לעצמה ולא נבלעה בשנות השמיטה. לאחר החורבן פקעה קדושת יובל לגמרי, ולא היה מקום למנות את היובלות לחוד. בזמן הבית השני נעשתה מניית היובלות לחוד, שכן - אומר החזון איש - הייתה תקווה שיחזרו כל ישראל, ויחזור יובל על כל דיניו למקומו, והלכך קידש הארץ לקדושת יובל, וממילא, אף שלא חזרו, הייתה קדושת יובל קיימת לעניין מניין. אבל מובן שאין טעם בקידוש שכזה לזמן הגלות.

כותרת המאמר לקוחה מדברי ר' יהודה על המילים "ואם יהיה היובל" (לו:ד), המצוטטים ע"י רש"י בפירושו על אתר. הדברים נאמרו לפני למעלה מ-1500 שנה, בתחילתה של תקופת גלותנו הארוכה. אולי בימינו, במלאות כשני יובלות לחידוש הישוב היהודי בארץ, כשאנו במדינתנו העצמאית, ניתן להפוך את תוכן האמירה ולקוות ש"עתיד היובל להתחדש".

עו"ד ישראל ש' אדלר
כפר-סבא